

Osmanlı Devleti'nin Suriye Vilayetini Islah Teşebbüsleri *Ottoman State Attempts for Improvement of Syria Province*

Ebubekir SOFUOĞLU*

Özet

Dünya'nın önemli coğrafyaları arasında ye alan Ortadoğu bölgesi Mezopotamya'sıyla, Asya ve Afrika arasındaki köprü konumuyla, bir geçiş yeri, bir cazibe merkezi görünümündeydi. Bu haliyle de, tarih boyunca sürekli mücadelelere sahne olmuş, uğruna büyük savaşlar yapılmıştı. Coğrafi stratejik konumundan başka üç büyük dinin kutsal mekânlarının da içinde bulunması, buranın cazibesini artıran önemli başka bir etkendi. Bu özelliklerine ilaveten ticari cazibesi buralar için ayrı bir nüfuz kavgası nedeni idi.

Zamanla Osmanlı'ların eline geçen Ortadoğu, 19. yüzyıla kadar, büyük çapta savaşız ve huzur içinde uzun bir dönem yaşamışlardı. Ancak Osmanlı'nın gücünü yavaş yavaş kaybetmeğe başlamasıyla, zaman zaman çatışmalara varan iç karışıklıklar uluslar arası nüfuz mücadeleleri yeniden baş göstermeye başlamıştı. Buna karşılık Osmanlı, diğer sorunlu coğrafyalarıyla olduğu gibi buralarla da ilgilenmiş, birçok dinden insanların yaşadığı bölgede çıkan sorunların uluslar arası boyutlara taşınmadan çözülmesine gayret etmiş fakat bir türlü sorunların önünü alamamıştı. Bütün bunlara rağmen bölge için hassasiyetlerini hiç bir zaman yitirmeyen Osmanlı, çözüm arayışlarını da devam ettiriyordu. Bu amaçla bölgeye, profesyonel bir yönetim sergilemesi amacıyla, Tuna, Aydın, Bağdat gibi Devletin önemli ve değişik bölgelerinde valilik yapmış, hatta sadrazam olarak Devletin üst makamlarında görev almış, Avrupalı devlet adamlarınca da yakından tanınan, tecrübeli devlet adamı Mithat Paşa'yı Vali olarak Suriye'ye tayin ediyordu. Osmanlı bu tayinle bölgenin sorunlarını çözme teşebbüslerini devam ettirmek istiyordu.

Anahtar Kelimeler: *Ortadoğu, Savaşlar, İsyanlar, Osmanlı, Islahat*

Abstract

It was a passageway, an attraction center with its Middle East Mesopotamia which is among the important geographies of the World, and with its position as a bridge between Asia and Africa. As it is, it always witnessed struggles throughout history, great wars were fought for its sake. Apart from its geographical strategic position, another important factor that increases its attraction was that it housed the sacred spaces of the three main religions. In addition to these features, its commercial attraction was another reason leading to struggle for influence/power.

The Middle East that came into the possession of Ottoman State in the course of time lived through a long period until the 19th century, warless and peaceful. However, when Ottoman State started to gradually fall from power, disorder and international struggle for influence broke out again. On the other hand, Ottoman State cared

---

* Doç. Dr.; Sakarya Üniversitesi – Sakarya.

for this region, as it did with other problematic geographies, and endeavored to solve the problems occurred in the region where people from many different religions live, without having the troubles move to international arena, however, could not obviate them in any way.

Despite all of these, Ottoman State, who never lost its sensitivity for the region, continued its efforts for solution. For that purpose, Mithat Paşa, the experienced statesman, who performed as the governor of different important regions of the State, such as Tuna, Aydın, Bağdat, who served in the high authority of the State as Grand Vizier, and who was well known by the European statesmen, was assigned as the Governor of Syria, so that he could present a professional administration in the region. With this assignment, Ottoman State wanted to sustain its attempts to solve the problems of the region.

Keywords: Middle East, Wars, Rebellions, Ottoman, Improvements

GİRİŞ

Dünya'nın önemli coğrafyaları arasında yer alan Ortadoğu, yıllar boyu öneminden bir şey kaybetmemişti. Eski çağlardan beri, bir merkez konumunu sürdüren bölge, aynı zamanda Dünya medeniyetlerinin doğum yeri gibi bir özelliğe de sahipti. Mezopotamya'sıyla, Asya ve Afrika arasındaki köprü konumuyla, bir geçiş yeri, bir cazibe merkezi görünümündeydi. Bu haliyle de burayı ele geçiren güçlere önemli bir avantaj kazandıran Ortadoğu, tarih boyunca sürekli mücadelelere sahne olmuş, onun uğruna büyük savaşlar yapılmıştı. Coğrafi-Stratejik konumundan başka üç büyük dinin kutsal mekânlarının da içinde bulunması, buranın cazibesini artıran önemli başka bir etkendi. Öte yandan dini bir merkez olması da bölgenin ayrıca bir uluslar arası mücadele kaynağı olmasına yol açıyordu. Üç büyük dinin savunucuları olan devletler, güçlendikçe buraları ele geçirmek veya buralarda nüfuz sahibi olmak için hiç bir zorluktan veya savaştan çekinmiyorlar, bu uğurda zaman zaman büyük miktarda can ve mal kayıplarına yol açan savaşlara da girişebiliyorlardı. Bu özelliklerine ilaveten ticari cazibesi buralar için ayrı bir nüfuz kavgası nedeni idi. Öte yandan Eski Çağ Mezopotamya uygarlıklarından beri Dünya medeniyetlerine beşiklik etmesi, bölgeyi öne çıkaran bir başka özellik idi

Yavuz Selim döneminde Mercidabık ve Ridaniye savaşlarından sonra tamamiyle Osmanlı'ların eline geçen ve bu denli zenginliklere sahip olan Ortadoğu, Osmanlı'ların gücünün nispeten azaldığı 19. yüzyıla kadar, büyük çapta savaşı ve huzur içinde uzun bir dönem yaşamıştı. Ancak Osmanlı'nın gücünü yavaş yavaş kaybetmeğe başlamasıyla, karışıklıklar, uluslar arası nüfuz mücadeleleri yeniden baş göstermeye başlamış, buna karşılık Osmanlı, diğer sorunlu coğrafyalarıyla olduğu gibi bölge ile de ilgilenmiş, birçok inanıştan insanların yaşadığı bölgede çıkan sorunların uluslar arası boyutlara taşınmadan çözülmesine gayret etmiş fakat bir türlü sorunların önünü alamamıştı. Bütün bunlara rağmen bölge için hassasiyetlerini hiç bir zaman yitirmeyen Osmanlı İdaresi, çözüm arayışlarını da devam ettirmekten de geri durmamıştı. Bu vesileyle bölgeye, profesyonel bir yönetim sergilemesi amacıyla, Osmanlı Vilayet yönetiminde önemli bir aşama olan Tuna Vilayeti Nizamnamesinin 1864'te ilan edilmesinde ve uygulanmasında etkin olmuş¹, Niş, Tuna, Bağdat gibi Devletin önemli ve değişik bölgelerinde valilik yapmış, hatta Sadrazam olarak Padişah'tan sonra Devletin üst makamında görev almış, daha önce Valilik yaptığı vilayetlerde idari, imari, iktisadi, eğitsel çalışmalarda bulunmuş², Avrupalı devlet adamlarınca da yakından tanınan, tecrübeli devlet adamı Mithat Paşa'yı Vali olarak Suriye'ye tayin etmişti. Osmanlı, bu tayinle bölgenin sorunlarını çözme teşebbüslerini devam ettirme iradesinde olduğunu göstermiş oluyordu.

¹ Abdülhamit Kırmızı, *Abdülhamid'in Valileri Osmanlı Vilayet İdaresi*, Klasik yayınları, İstanbul 2007, s. 26

² Ayhan Buz, *Sokulludan Damat Ferite Osmanlı Sadrazamları*, Neden Yayıncılık, 1.b., İstanbul 2007, s.243

Bu çalışmada, 19. Yüzyılın son çeyreğinde, bu denli önemli ve yönetimi o oranda zor olan, Mithat Paşa'nın Suriye Valiliği sırasında, Suriye Vilayetini ıslah etme çabaları ele alınacaktır. Sadarettten azlını takip eden dönemde kendisine verilen bu görevde Mithat Paşa, Suriye Vilayetinin sorunlarını çözmeye çalışmıştır. Bu süreci de merkez gönderdiği yazılardan takip etmek mümkündür.

Mithat Paşa'nın, Suriye Vilayetiyle ilgili sorunlarla ilgilenme sürecinde karşısına, bölgenin farklı dinlerden, dillerden ve milletlerden müteşekkil bir coğrafya çıkması ve bu haliyle yönetimi zor bir bölge olması, misyonerlik faaliyetleri³, batılı devletlerin müdahaleleri⁴, batıların kışkırtmaları sonucu Dürzilerce gerçekleştirilen iç isyanlar ve 5. Ordu Müşiri Ahmet Eyüp Paşa ile ilgili yetki alanı kullanımı karışıklığından kaynaklanan sorunlar çıkmıştır⁵.

Suriye Vilayeti ile İlgili Sorunların Tespiti

Mithat Paşa'nın Suriye Valiliğine tayini hakkında değişik kanaatleri, öncelikle ifade etmekte fayda vardır. İlk olarak, Ali Haydar Mithat'a göre Mithat Paşa Suriye Valiliği görevini, aslında istemediği, sağlığı böyle bir görevi elvermediği halde, Padişahın isteğini kıramadığı için kabul etmiştir⁶. Hatta Padişah'ın özel bir gemi tahsis ettiği ve Padişah'ın bu isteğini kabul etmemenin edebe aykırı olacağı düşüncesiyle bu görevi kabul ettiği belirtilir⁷. Buna karşılık Mithat Paşa'nın, Padişah'ın Mithat Paşa'yı Girit'te tutma niyetlerine rağmen, İngiliz Elçisi Layard'ın gayretleri ile Suriye Valiliğine atandığından bahsedilir⁸.

Padişah'ın Mithat Paşa ile, daha önceki görevlerinde de bütünüyle aynı kanaatlere sahip olmadığı bilinmesine rağmen⁹, Mithat Paşa'yı Suriye Valiliğine tayin etmesi, daha sonra Mithat Paşa'nın istifa taleplerini "bu kadar devlete hizmet etmiş birinin işsiz kalmasına" razı olmayarak, aslında, Padişah'ın da Mithat Paşa'nın Suriye Valiliğine tayininden memnun olduğu sonucunu çıkarmak mümkündür¹⁰. Yine Suriye Valiliği'ne Cevdet Paşa'dan, sonra iç ve dış siyasette faydalı olacağı düşüncesiyle, Mithat Paşa'nın tayin edilmesi Mithat Paşa'nın başaracağına olan inancın başka bir göstergesi olarak düşünülebilir¹¹. Öte yandan Suriye ve hatta Aydın Valiliğinin, Mithat Paşa için, bundan önceki Niş, Tuna, Bağdat valilikleri gibi rahat bir valilik olmadığı da yapılan değerlendirmeler arasındadır¹². Bütün bunlardan, Padişah

³ Ali Haydar Mithat, *Mithat Paşanın Hatıraları*, Yay. Haz. Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yayınları, c. 2, 1. Baskı, İstanbul, 1997, s. 232

⁴ Zeki Arıkan, "Mithat Paşa'nın Aydın Valiliği", *Uluslararası Mithat Paşa Semineri*, 8-10 Mayıs 1984, Edirne, s. 137

⁵ Sadaret sonrası nispeten gözden düşmüş olmasına rağmen Müşir Ahmet Eyüp Paşa ile çekişmelerinden sonra Mithat Paşa'nın istifasının ret edilmesi ve daha sonra yine Mithat Paşa'nın ısrarı üzerine Aydın Valiliğine tayiniyle Müşir Ahmet Eyüp Paşa da azledilmiş, yerine Hüseyin Paşa tayin edilmişti. Ali Haydar Mithat, s. 244-246

⁶ Ali Haydar Mithat, s. 231

⁷ Arıkan, s. 128

⁸ Yuluğ, Tekin Kurat, "Mithat Paşa ve Henri Layard", *Uluslararası Mithat Paşa Semineri*, 8-10 Mayıs 1984, Edirne, s. 214

⁹ Bilal N. Şimşir, "Mithat Paşa'nın İkinci Sadrazamlığı ve İngiltere", *Uluslararası Mithat Paşa Semineri*, 8-10 Mayıs 1984, Edirne, s. 240, 261

¹⁰ BOA. YEE. 79\77

¹¹ İbnü'l Emin Mahmut Kemâl İnal, "Mithat Paşa", *Osmanlı Devletinde Son Sadrazamlar*, 3.b. İstanbul 1956, s. 378

¹² Arıkan, s. 156

ve Mithat Paşa, daha önce zaman zaman ters düşse bile, Suriye Valiliğinin kendisine verilmesiyle, Mithat Paşa'ya yeni bir güven süreci açıldığı görülmektedir.

Mithat Paşa ise Suriye'ye atandıktan sonra hemen işe koyulup Ortadoğu'nun en önemli bir parçası olan bu bölgenin, sorunlarıyla ilgilenmeye başlıyordu. Karşılaştığı sorunları tek tek tesbit eden Mithat Paşa bu sorunları çözmeye çalışmakla birlikte, kaleme aldığı ve merkeze gönderdiği layihalarla da bunları Paytahtın dikkatine sunuyordu.

Mithat Paşa'nın bu şekilde gayretler sonucu kaleme aldığı Suriye'nin Islahı ile ilgili layihasında, dikkat çektiği meselelerin başında Suriye'nin sahip olduğu çok uluslu ve çok inanışlı bir yapı geliyordu. Mithat Paşa'ya göre Suriye'nin bu karmaşık yapısı, onun yönetimini zorlaştırmaktaydı¹³.

Coğrafi konumu itibariyle civar vilayetlerden geniş bir alana sahip Suriye, Arap, Türk, Türkmen, Dürzi, Nusayri, Rum, Maruni, Katolik, Protestan, Süryani, Ermeni ve bunun gibi küçük büyük 24 çeşit milletten ve dinden oluşmaktaydı. Ayrıca bunlara Suriye'de yaşayan Cezayir, Çerkez, Lâz göçmenleri de dâhil değildi. Bunlara ilaveten Arap kabile ve aşiretlerinin Suriye'nin yapısına uygun olmayan tavırları Suriye'nin yönetimini zorlaştıran en önemli sorunlardı¹⁴. Bu sorunlara ilaveten Suriye'nin ortasında, vergi, aşar ve asker mükellefiyetleri konusunda diğer yörelere nazaran daha imtiyazlı bir Cebel-i Lübnan idaresi oluşturulması, yönetimi zorlaştıran diğer noktalardı. Bu gibi ayrıcalıklarına ilaveten başta İngiltere ve Fransa olmak üzere Avrupa devletlerinin Dürzi ve Marunileri¹⁵ desteklemeleri, onların ayrıcalıklı konumlarını öne çıkartıyor¹⁶, buna bağlı olarak da yönetimdeki sıkıntıları daha da arttırmış oluyordu. Bu nedenlerle, Cebel-i Lübnan idaresi oldukça ayrıcalıklı¹⁷ konuma gelirken, Lübnan'a yakın Cebel-i Nusayri bölgesi yakın zamanlara kadar iyi durumda olduğu halde, miri gelirlerin toplanması usulü ve buna bağlı olarak bu gelirlerin azalması ve askere alınırken başvuru bir usul olarak "kura" konularında suiistimaller yüzünden dağılmak durumuna gelmişti¹⁸.

¹³BOA. YEE. 79/94, (H. 10.B.1297) M. 18.06.1880, Hicri Tarihleri, Miladi Tarihe çevirmede Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinin Usulü Dikkate alınmıştır.

¹⁴BOA. YEE. 79/92, (H. 10. B. 1297.) M. 18.06. 1880

¹⁵Dürziler, Müslüman olup farklı bir mezhebe tabi idiler ve Suriye'de Cebel-i Lübnan, Cebel-i Havran, Raşeya, Hasbeya ve Şam civarlarında meskun idiler. Buna karşılık Dürzilerle sürekli mücadele halinde olan IV. Yüzyılda Maron adlı bir rahibin kurduğu mezhebe tabi olan Maruniler de Hıristiyanlardı. Maruniler de Suriye'de Lübnan'ın bütün Kuzey kısmı, Beyrut, Trablus ve Sayda civarlarında meskun idiler. Orta Doğu'da ciddi çıkarları olan Fransa, Osmanlı Devleti'nin bu topraklarını Marunileri kullanarak karıştırırken, bundan geri kalmayan ve belki de Orta Doğu'da Fransız'lardan daha fazla çıkarları olan İngilizler de Dürzileri kullanarak, onları isyana kışkırtarak bölgeyi istikrarsızlaştırıcı faaliyetlerini devam ettiriyordu. Enver ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c.6, TTK Yayınevi, Ankara 1998, s.30

¹⁶ 1818 de Lübnan'da Maruni köylülerle toprak sahipleri arasında çıkan çatışma daha sonra Maruni-Dürzi iç savaşına dönüşmüş, bu iç savaş ortamında 8000 Maruni 1500 Dürzi, ya savaştan yada açlıktan ölmüş 5000'i aşkın Hıristiyan Şam da katliama kurban gitmişti. Bu olay Fransa'nın Osmanlıdan uluslar arası denetimi mümkün kılacak reformlar yapmasını istemesine yol açmış, o sıralarda Fransız sermayesine ihtiyacı olan Osmanlı da Fransa'nın bu taleplerine itiraz etmemişti. Maruni-Dürzi çekişmesi daha sonraki yıllarda da Osmanlı'nın başını ağrıtmaya devam etmişti. Alan Palmer *Osmanlı İmparatorluğu; Son Üç Yüz Yıl Bir Çöküşün Yeni Tarihi*. Çev. Belkis Çorakçı Dışbudak, Yeni Yüzyıl Yay. İstanbul 1995. s213

¹⁷ Her vilayette olduğu gibi Lübnan da yapılan parlamento seçimleri beklenildiği gibi olumlu bir hava oluşturmamıştı. Parlamenter temsil sistem Lübnanlıların hoşuna gitmemiş hatta tam tersine Marunilerin oy vermeyi protesto etmelerine yol açmıştı. Bu da Lübnan da olumsuz bir hava yayılmasına neden olmuştu. Maruniler, parlamentonun sadece Osmanlı'dan oluşacağını bunun da 1862 de kazanmış oldukları özerkliğe tehdit oluşturacağını düşünerek temsil sistemine karşı çıkıyorlardı. Bu onların ne kadar avantajlı bir özerkliğe sahip olduklarına bir örnek olarak değerlendirilebilirdi. Alan Palmer. s236

¹⁸ YEE. 79/92

Suriye’de bölgeler arasında ki Avrupalı Devletlerinin zorlaması sonucu ortaya çıkan ayrıcalıklı uygulamalar, Osmanlının bilerek ve isteyerek yapmış olduğu uygulamalar değildi elbette. Bu nedenle Osmanlının, Cebel-i Lübnan idaresi için yapıyor gözüktüğü ayrıcalıklı yönetim, karşı karşıya kaldığı uluslararası müdahaleler sonucu gerçekleşen uygulamalardı. Avrupalı devletler Hıristiyanların yoğun olduğu bölgelerdeki yönetim konusunda Osmanlı Devleti’nin, öncelikle Hıristiyanlığı yayma niyeti taşıyan misyonerlik çalışmalarına destek olma amacıyla, sürekli içişlerine karışarak¹⁹ ona baskıda bulunuyorlar, devletin iç huzurunu bozuyorlar ve dolayısıyla Osmanlının kendi asli düzenini uygulayamaz duruma düşmesine yol açıyorlar ve böylece de farklı bölgelerinde farklı, eşit olmayan yönetim sergiliyor konumuna düşmesine neden oluyorlardı.²⁰ Osmanlı Devleti, uluslar arası baskı olmaksızın kendi topraklarının gerek Hıristiyan, gerek Müslüman veya diğer dinlere mensup bölgelerinde, eşit ve adil uygulamaları zaten kendi hukuk anlayışına paralel olarak sergiliyordu. Ancak gerçekleşen uluslar arası baskı, yönetimindeki bu dengeyi Hıristiyan bölgeleri lehine değiştirmek durumunda bırakıyordu.²¹

Öte yandan Osmanlının bu şekilde, kendi toprakları içinde farklı uygulamalara gitmek zorunda kalması, Hıristiyan bölgelerine gösterilen ayrıcalığın, kendi bölgelerinde gösterilmediğini düşünen diğer bölge tebaasının da Osmanlı idaresinden soğumalarına yol açıyordu. Tebaanın bu şekilde devletten soğuduğunu fark eden Avrupa ülkelerinin de bu fırsatı çok iyi değerlendirdiği gözlerden kaçmıyordu. Ayrıca, Osmanlı yönetimi hakkında sıkıntıları olan Cebel-i Nusayri bölgesinde onları kazanmaya yönelik Amerikalıların faaliyetleri de gözlenmekteydi. Amerikalılar, halkın hoşnut olmamasını fırsat bilip buralarda okullar ve kiliseler kurarak yöre ahalisini kendilerine çekmeğe çalışıyorlardı. Amerikalıların bu faaliyetlerinin yanı sıra Suriye sahillerinden Suriye içlerine düşenecek demir yolu ihalesini almaya çalışarak bu şekilde etkin olmaya çalışan Fransızlar ve Almanlar da Akkâ civarında etkin olabilmek için benzer çalışmalar içindeydi. Avrupalı Devletlerin, Osmanlı Devleti’nin içişlerine bu denli müdahalelerinin en öncelikle amacı, siyasi, iktisadi, coğrafi, stratejik hedeflerinin yanı sıra Hıristiyanlığı yayma niyeti taşıyan misyonerlik çalışmalarına destek olma çabalarıydı.²²

Bu şekilde idari sıkıntılarla uğraşan Mithat Paşa öte yandan, Suriye’nin mali yönden de sıkıntı içinde olduğundan bahsediyordu. Suriye’nin gelirlerinin 22 milyon kuruş olduğunu öne süren Mithat Paşa, verginin, malın değeri ve gelir üzerinden belirlendiğini ve bu usulün kısmen başarılı olsa da, bu bölgelerde uygulanması anlamında gerekli alt yapının Suriye için müsait olmadığını bildiriyordu. Çünkü temettü vergisini anlaşmalara göre yabancıların vermemelerinden hoşlanmayan yerli halkın da bu vergiyi vermek istememe eğilimi öne çıkıyor, öte yandan askerlikle ilgili verginin de gayri Müslimlerden alınmasından rahatsız olan

¹⁹ YEE.40/1 (H. 25. Ş. 1302) M. 09.06.1884, YEE. 79/92

²⁰ Mesela Dürzi-Maruni çekişmesinde İngiltere-Fransa olayı yatıştırıcı değil, bir anlamda kışkırtıcı rol oynuyordu. Bu çatışmada Fransızlar, Marunileri desteklerken İngilizler de silah yardımı yaparak Dürzilerin arkasında duruyorlardı. Stanford Shaw-Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, Türkçe’si: Mehmet Harmancı, 2-cilt, 2.baskı, e yayınları, İstanbul 1994, s183

²¹ Osmanlının kozmopolit bölgelerinde karışıklık çıkartan ve Osmanlının bu karışıklığı bastırma teşebbüsünü Hıristiyan katliamı yapıyor şeklinde değerlendiren Avrupa, aslında bunu Osmanlı içişlerine müdahale edebilmek için bir zemin olarak kullanıyordu. İngiltere’nin İstanbul Büyük elçisi Canning, Suriye ve Lübnan da Hıristiyanların katledilmeleri söylentilerinin Müslümanların işi olduğuna inanmıyordu. Canning, Hıristiyan halka tehdidin daha çok Dürziler tarafından geldiğini söylüyordu. Stanley Lane Poole, *Lord Stratford Canningin Türkiye Anıları*, çev. Can Yücel, 3.baskı, İstanbul 1999, s103

²² YEE. 79/92

Gayri Müslimler de bu vergiyi vermek istemiyorlardı. Böyle sorunlar nedeniyle bu iki kalem verginin önemli kısmı her sene toplanamadan eriyip gidiyordu²³.

Yine mali sıkıntılar çerçevesinde, gelir kaynaklarından olan ağnam vergisi mali yıl girerken ve takip eden birkaç ay zarfında tahsil olunup en sağlam gelirlerden sayılsa da buralarda ki ağnamın çoğunun, Anadolu tarafında olduğundan, kışlak, yaylak ve ağılları gibi belirli yerleri olmadığından, ağnam kaleminin vergilendirilmesi ve toplanması çok zor oluyor, maliye bu konu da ciddi gelir kayıplarına uğruyordu. Bu nedenle başlangıçta Bağdat'ta uygulanan beyt usulünün burada da uygulanarak on bin lira kadar gelir elde edilmesi ile bir yıl sonra ağnam vergisinin zamlandırılmasının da etkisiyle, toplanması beklenen gelirin bir önceki sene hasılatının bir buçuk misli olması gerekirken, beyt usulünün uygulanmaması üzerine, vergi geliri bir önceki yılın rakamlarına bile ulaşamamıştı²⁴.

Öşür gelirlerinde de benzer sıkıntılar vardı. Vilayetteki öşür gelirlerine sekiz milyon kuruş zam yapılarak toplam gelirin 26 milyon kuruşa ulaşması sağlanmış ve bir sonraki yıl ürünlerin daha fazla olarak bereketlenmesi ve artması üzerine bir önceki sene zammının iki misli zam yapılmış ve toplam gelirin 350 bin lirayı geçeceği beklenirken, başkentte alınan bir karar bu beklentileri boşa çıkarmaya yetmişti. Mithat Paşa'ya göre devlet, bu beklentileri, vergi toplamada emanet usulünü²⁵ getirerek boşa çıkarmıştı²⁶. Mithat Paşa, emanet usulünün Çatalca ve İzmir'de başarılı sonuçlar vermesinin, Suriye'de de aynı başarılı sonuçlar vereceği anlamına gelmeyeceğini defalarca merkeze yazdığı halde dikkate alınmadığı ve böylece devletin zarara uğradığını iddia ediyordu. Bu bölgenin şartlarının Çatalca ve İzmir gibi bölgelerden farklı olduğu, emanet usulünün herhangi bir hazırlık olmaksızın uygulanamayacağı, bunun için gerekli şartların burada oluşmadığı, eğer emanet usulünde ısrar edilirse, gelirlerde ciddi derecede kayıplar olacağı ısrarla Mithat Paşa tarafından vurgulanıyordu²⁷.

Mithat Paşa, emanet usulünün uygulanabilmesi için dürüst, güvenilir yüzde beş oranında kişi bulunması mümkün değilken, mu'aşşir, kolcu ve ambarcı namıyla beş binden fazla kişinin tayin olunmasını ve onlara güvenilmesini bir hata olarak görüyordu. Çünkü bu memurların işleyecekleri suiistimallerin ve hırsızlıkların sınırlarının tahmin bile edilemeyeceğini, yaptıkları zararın, beklenen vergi gelirlerinin yarı yarıya düşmesine belki de daha fazla zayıyat vermesine yol açabileceğini düşünüyordu²⁸.

²³ YEE.79/92

²⁴ YEE.79/92

²⁵ Emanet Usulü: Mukataalar devlet eliyle bir memur kadrosu tarafından işletilebilirdi. Bu durumda işletme başında bulunan yönetici, hazine tarafından görevlendirilen ve emin ismini taşıyan bir memurdu. Bu, devletten maaş alırdı. Elde edilen gelirin az veya çok oluşundan, zarar edilmesinden dolayı hiçbir sorumluluk yüklenmez ve yalnız devletten kendisine tahsis edilen ödenekle yetinirdi. Ahmet Tabakoğlu, *Gerileme Dönemine girerken Osmanlı Maliyesi*, Dergah Yayınları, İstanbul 1985,S.128

²⁶ Suriye vilayeti ıslahatı layihasını sadarete göndermesi münasebetiyle Suriye'de yayınlanan el-Cenne gazetesinde çıkan bir makaleye göre Mithat Paşa'nın ıslahat tekliflerinin kabul edilmesiyle Suriye halkının bundan memnun kalacağından bahsedilerek, Mithat Paşa'nın, aşar, devlet işletmeleri, memur, zabıtların her türlü işleri konularında yetki talep ettiği, hatta ülkenin sahillerini iç kısımlarına bağlayacak demiryolu kurulmasında Babı Aliden gerekli kolaylıkların gösterilmesini istediğinden bahsediliyordu. Makaleye göre halkın, kendisine Ümmetin Babası ve vezirlerin lideri dediği Mithat Paşa için halk arasında "seni yıkılmaktan kurtarmak için sana geldi" şeklinde bir söz dolayacak derecede sempati de vardı.(YEE.79/68) Mithat Paşa'nın Suriye valiliği sırasında, karayolları yapımıyla birlikte, Suriye'de demiryolları yapımı teşebbüsünden Skender Rızaj da bahseder. Skender Rızaj, "Mithat Paşa'nın Rumeli'de Vilayetler Kurulmasındaki Rolü", *Uluslararası Mithat Paşa Semineri*, 8-10 Mayıs 1984,Edirne,S.63

²⁷ YEE.79/92

²⁸ YEE.79/92

Sorunların Çözümü İçin Yapılması Gereken Düzenlemeler

Bu noktada Mithat Paşa'ya göre Osmanlı Devleti'nin sarf etmesi gereken öncelikli çabalar, yöre halkını kazanmaya ve kendini tebaasına yeniden izah edebilecek fırsatlar oluşturmaya yönelik adımlardı. Çünkü yöre halkı kendilerince, gözlerinin önünde yabancıların baskısı sonucu oluşmuş ayrıcalıklı muameleyle, Müslümanlardan daha rahat yaşayan Gayri Müslimlerin varlığına her gün şahit oluyorlardı. Ayrıcalıklı muameleler sonucu fakirlik içinde yaşamaları bir yana, mali uygulamalar çerçevesinde mesken vergisinin (belgede belirtildiği üzere) iki katına çıkarılması ağnam rüsumunun artırılması gibi bu durumdaki nahiye ve köylerden güçlerinin üstünde vergi istenilmesi tebaanın önemli sıkıntılarıydı. Öte yandan vefat ve diğer bazı nedenlerle azalan nüfus kayıtlarının yenilenmemesi ve bu şekilde kaza nüfusunun 2 -3 kat fazla çıkması ve bu kalabalık nüfusa göre kura çekilerek, kazadan fazla asker alınması halkta nefretin doğmasına hatta halkın devlete karşı gayri meşru fiillerde bulunmasına yol açıyordu. Bu sıkıntıları dile getiren Mithat Paşa, bu konuların devlete nasıl zarar vereceği konusunda, merkeze idari ve mali konularda defalarca çözüm önerileri sunmasına rağmen, herhangi bir cevap alamadığından şikâyet ediyordu. Akkâ sancağının nüfusunun 100 binden fazla olduğunu belirten Mithat paşa devamla, Arap kabilelerinin saldırıları ve askere almadaki haksızlıklar nedeniyle ahalinin buraları terk ettiğini, böylece de yabancıların buralara yerleştiğini ve buraları ellerine geçirmeye başladığını söylüyordu²⁹.

Bu sıkıntıları da merkeze bildirdiğini ifade eden Mithat Paşa, bunun hakkında da bir cevap alamadığından şikâyetle bahsediyordu. Yine Belka sancağı dahilinde Ma'an kazası ve ona bağlı nahiyenin beş-altı senedir idareden mahrum olduğunu ve orada bulunan Hıristiyanların ve özellikle bölgedeki misyonerlerin şikâyetleri üzerine Fransa ve İngiltere'nin³⁰ bölgeyle çok yakından ilgilendiklerini bu ilginin ne anlama geldiğini de 1880 yılında gönderdiği bir raporla bildirdiğini söyleyen Mithat Paşa, diğerlerine olduğu gibi bunlara da bir cevap alamadığını ifade ediyordu. Yine buna benzer bir başka olay olarak da Mithat Paşa, Dürzilerin isyan etmeleri ve üzerine gönderilen kuvvetlerle mağlup edilmelerinden sonra bu durumdan istifade etmek amacıyla, Cebel-i Dürzi ve Havran kazasının kaymakamlık, meclis, mahkeme ve zaptiye gibi kurumlarını belli bir kural ve kaide altına almak ve sözleşmeli askerlik adı altında bazı Dürzi reislerine verilen maaşları kesmek veya azaltmak ve böylece bir yandan da yeni tayin edilen memurlara yeni kaynak tahsis etmek için merkez nezdinde yaptığı girişimlerinin de sonuçsuz kaldığından yakınıyordu.³¹

²⁹ YEE. 79/92

³⁰ Şam sokaklarına ilanlar asarak halkı isyana teşvik etmeğe çalışanların elebaşlarının Yusuf ve Şakir adlarını kullanan Protestan misyonerleri olduğu ve bunların İngiliz konsolosluğunca desteklendiği bildiriliyordu. YEE.79/87 (H. 29. Z. 1297) M. 02.12.1883,

³¹Dürzi isyanı konusunda Mithat Paşa'yı suçlayanlar da vardı. Suriye vilayeti ıslahatı layıhası münasebetiyle Mithat Paşa ve taraftarları aleyhinde Nusret Paşa'nın II. Abdülhamit'e yazdığı raporda Mithat Paşa'nın Dürzi isyanını çözmek bir yana daha da içinden çıkılmaz hale soktuğu ifade ediliyordu. YEE.79/69 (H. 20. S. 1296) M. 12.02.1879

Mithat Paşa, Dürzi isyanının bastırılması ve daha kötüsü bastırılması ümitlerinin kesilmemesi için 2-3 tabur asker takviyesinin şart olduğunu söyledikten sonra³², çoğunlukla Afrika taraflarından gelenlerin kurduğu cemiyetler tarafından da beslenen bu isyanın bastırılmasının zorla veya lütufla değil, aslında halkı yönetime katarak çözülebileceğini iddia ediyordu. Buralardaki yönetime halkın katılımı sağlandıktan sonra Bağdat'ta olduğu gibi askeri dahil her türlü yetkinin de valiye bağlanması ile istenen sükunetin sağlanabileceğini belirtiyordu. Her bölgenin kendi yönetimini kurmasının ne kadar önemli olduğunu düşünen Mithat Paşa, bunu Suriye'de, Ankara ve Konya'da ne varsa aynısının yapılmaya çalışıldığını yanıtlı olarak da, bu durumda bölgenin yönetiminden memnun olmayan halkın yabancıların oyuncağı, onların piyonu olmaları sonucuna yol açtığı görüşüyle açıklıyordu.³³

Mali meseleler çerçevesinde, yukarıda bahsedilen gelir kalemlerinin, asıl kurallarının işlenmesine fırsat verilmemesi bir yana bunların toplanması usullerinde de sorunlarla karşılaşılması üzerine Mithat Paşa'ya göre, gelirlerde daha ciddi kayıplarla karşılaşılması sürpriz olmayacaktı. Çünkü vergilerin toplanması, onların belirlenmesi kadar önemliydi ve vergi toplanmasında oluşacak zafiyetin telafisi çok zor olacaktı. O zamana kadar vergiler zaptiye tarafından toplanıyordu. Vergilerin zaptiyece toplanması her ne kadar zaman zaman sorunlara neden olsa da, o zaman için iyi bir çözüm olduğu söylenebilirdi. Çünkü Suriye halkı değişik milletlerden ve medenileşmemiş kabilelerden oluşuyordu. Bunlar, kendileri için belirlenen vergileri vermeyebiliyorlardı³⁴.

Bu yüzden Suriye'de de, düzenli, intizamlı bölgelerdeki vergi toplama usulünün yerleşmesine kadar eski usulün tamamen bırakılmasa da uygun tahsildarlar tayiniyle yavaş yavaş yenileştirilmesi isteniyordu. Vergi toplanması için yerleştirilmesi düşünülen tahsildarlık usulü için, Suriye'ye de talimat gönderiliyor ve uygulanması emrediliyordu. Gönderilen talimata göre, belirli bir aidaatla tahsildar belirlenmesi talimatlarına karşılık, bu şartlarda tahsildar olmayı isteyecek kişilerin bulunması meselesi bir yana, böyle kişiler bulunsun bile bazı yerlerde zaptiye ve jandarma desteği olmaksızın beklenen tahsilatta bulunulamayacağı, hatta bu tahsildarların yalnız başına köylere bile gidemeyebilecekleri ihtimaline dikkat çekiliyordu. Tahsildarlarla ilgili karşılaşılacak bu sıkıntılar Mithat Paşa tarafından Bab-ı Aliye ve maliyeye yazılmışsa da, bu usulün bütünüyle uygulanması ısrarla isteniyordu³⁵.

Tahsildarlık usulüne geçilerek, ağnam ve a'şar tahsilatının tahsildar memurlarla yapılacağından dolayı, artık zaptiye ve jandarma kuvvetlerine eskisi kadar ihtiyaç kalmayacağı düşüncesiyle mevcut zaptiyenin üçte birinden fazlası azaltılmıştı. Böyle yapmakla da aslında vergi toplama işinin sahipsiz bırakıldığına farkına varılmıyordu. Çünkü tahsildarlık usulüne geçildiği sıralarda, ağnam vergisinin çoğunluğunun toplanmış olması gerekirken, bu usul ile üç ayda toplanabilen tahsilatın toplamı üçte bir derecesine bile varmamış, Mart ve Nisan aylarında tahsilatın 3,200,000 kuruş etmesi gerekirken, bu tahsilat ancak 400,000 kuruş seviyesinde gerçekleşmişti³⁶. Bu vergi gelirlerinin düşük olmasının başlı başına üzücü bir

³² Suriye'de yayılan "Dımaşk" gazetesi baş muharririne göre Dürzi isyanında Şam sokaklarına yapıştırılan ilanlar tahrik edici rol oynuyordu ve bu ilan yapıştırma işinde Mithat Paşa'nın parmağı vardı. YEE.79/86 (H. 30. N. 1297) M. 06.09.1880

³³ YEE.79/77 (H. 18.Za. 1296) M. 03.11.1879

³⁴ YEE.79/92

³⁵ YEE.79/92

³⁶ Bundan beş yıl önce Suriye'ye tayin edilen defterdar da gelir kayıplarından hatta maliyede yapılan usulsüzlüklerden söz ediyordu. 1876 yılında verilmiş olan rapora göre, Suriye vilayeti verimli topraklara sahipken gayri resmi uygulamalarla nasıl gelir kaybına düştüğünden bahsediliyordu. Bunlar örneklendirilirken ilk olarak tasarruf amacıyla memur alınmaması eleştiriliyor ve kaliteli memur eksikliğinden dolayı köylere mezralara gidilmediğinden ve böylece her yıl maliyenin gelirlerinin büyük oranda kayıplarla toplanabildiğinden, iltizam'ların

sonuç olması bir yana, gelirlerin eksikliği devletin işleyişinde de güçlüklerle karşılaşılmasına yol açmıştı. En azından Orduyu Hümayunun ihtiyaçlarının karşılanmasında, memurların maaşlarının ve beş binden fazla emeklinin aylıklarının ödenmesinde ciddi sıkıntılar baş göstermişti. Hatta, bütün devlet memurlarının maaş ve istihkaklarının azaltılmasının yanında, yeni bir kanunla, her sınıf memura yapabileceğinin üzerinde sorumluluklar yüklenmesi, maaşı kesilen her memurun gayri meşru fiillere düşmesine neden olmuştu³⁷.

Öte yandan tahsildarlık usulünün uygulanmaya başlanmasıyla zaptiye ve jandarma sayılarının azaltılması, başka sıkıntıları beraberinde getiriyordu. Yukarıda belirtildiği gibi, Suriye vilayetinin genişliği ve büyüklüğü ve halkının çok uluslu ve çok dinli yapıda olması, Arap kabilelerin zaman zaman saldırgan tavırlar içine girmesi gibi nedenlere bağlı olarak, buraların daha iyi bir şekilde yönetilebilmesi için başlangıçta 6 bin zaptiye askeri ve geçici asker istihdam olunuyordu. Öte yandan, Vilayet talimatnamesine göre de bir bölgeye asker sevkine lüzum ve ihtiyaç görüldüğünde, acilen mülkiye memurları tarafından verilen askerlerin sevk olunması yoluyla emniyet sağlanmaya çalışılırken, askerlere tahsis edilecek maaş ve benzeri ödemelerin azalması nedeniyle asker sayısının azaltılmasından dolayı emniyet temininde zafiyetler oluşmaya başlamıştı. Halbuki iyi işleyen bir polis ve jandarma teşkilatı kurulmuş ve bundan başka Suriye vilayetinin çöl tarafının korunması için 500 askerlik bir güç tesis edilmiş idi³⁸.

Asker sayılarının azaltılmasının, güvenlikte oluşturduğu zafiyetin yanı sıra, karşılaşılan bir diğer sorun olan polis ve jandarma teşkilatının kimden emir alacağı sorusu da güvenliğin temin edilmesinde başka bir sıkıntıyı meydana getiriyordu. Asker sevk için valiliğin emri yeterken, yeni uygulamayla, valiliğin asker talebinin müşirlikçe onaylanması şartı getirilmiş oluyordu. Bu sıralarda gerçekleşen bir olay, bu karışıklığın nasıl bir güvenlik zafiyeti oluşturduğuna dair açık bir örnekti. Suriye-Halep sınırı arasında Hendek kalesiyle civarındaki köylere saldırıda bulunan eşkıyanın ahaliye verdiği zarar yönetimin başını ağrıtan bir sorundu. Eşkıyanın saldırılarının önlenmesi için üzerlerine kuvvetler gönderiliyor ve böylece bertaraf edilmeğe çalışılıyordu. Yine eşkıya üzerine gönderilmek üzere Lazkiye'de Talia taburundan dört bölük piyade ve Hama'daki alaydan bir miktar süvari hazırlanmıştı. Bu kuvvetler eşkıyanın bulunduğu bölgeye gelerek, eşkıyayı kuşatmış ve onların, halkdan ve devlet mallarından gasbettiği hayvan ve eşyaları geri alarak asker idaresine vermişti. İşte bu sırada valiliğin haberi olmaksızın Müşirlik'ten verilen emirle, eşkıya üzerine gönderilen bu askerler geri çağırılmış, bu askerlerin geri çağırılmasını fırsat bilen eşkıya da harekete geçerek,

---

devir teslimlerinde kayıtların tutulmayıp, buradan da devletin önemli miktarda gelirinin yok olduğundan söz ediliyordu. Ayrıca, hesapların birbirini tutmadığı, başka hiçbir yerde rastlamadığı şekilde sandık eminlerinin devletten alacaklı hale getirildiği ve bu yüzden sandık eminlerine haksız ödemeler yapıldığı, aşar ihalelerinden bazı köylerin çıkarılarak kayıt dışı ihaleler yapıldığı, sandıklarda harcama ve para giriş işlemlerinde komisyon gözetimi olmaksızın adi makbuzlarla işlemler yapıldığı, bu şekilde 55 milyon kuruşa kadar paranın kullanılabilirdiği, hiç gereği yokken %18 gibi yüksek faizle borç alınarak, 57 milyon kuruşa kadar borcun çıkarıldığı, askerlerin maaş ve tayinatlarından aşırı kesintiler yapıldığı, mültezimlere kefalet senedi alınmadan yetki verildiği ve bunun sonucunda mahkemelerde devletin davaları kaybettiği, devletin resmi evraklarının gizlice satıldığı ve bu evraklar üzerine muhasebecilerin yapmış olduğu sahte işlemlerin gerçek kabul edilerek o şekliyle uygulamaya konulduğu ve bu haliyle de devletin büyük gelir kayıplarına uğradığı gibi usulsüzlüklerle devletin nasıl zarara uğratıldığından bahsediliyordu. Raporda, daha sonra defterdar, yapmış olduğu düzenlemelerle, maliyedeki iyileşmelerden bahsediyor, her yıl borç alacak durumda olan maliyenin hiçbir borç almadığından hatta Hicaz vilayetine 5 bin lira, Beyrut'a 19 bin lira, maliye hazinesine de 24 bin lira ödeyebileceği duruma geldiğini belirtiyordu. YEE. 33/114 (H. 12.Za.1292) M. 11.12.1875

³⁷ YEE. 79/92

³⁸ YEE. 79/92

askerlere kaptırdığı mal, hayvan ve zahireleri tekrar geri almış ayrıca tutsak düşen eşkıya da yine diğer eşkıya tarafından kurtarılmıştı³⁹.

Eşkıyanın hem kaybettikleri mallarını geri alması ve arkadaşlarını kurtarması hem de kendilerinin cezalandırılmadan bırakılmaları, daha da azgınlaşmalarına, hırsızlıklarını ve köylere yaptıkları eziyetleri artırmalarına yol açmıştı. Valiliğin haberi olmaksızın⁴⁰ verilen bu emir halk yerine eşkıyanın işine yaramıştı. Yine valiliğin asker sevk emrini tek başına vermemesi başka bir sıkıntıya daha neden olmuştu. Humus civarına isyan için yerleştirilen Rula aşiretine, devlet eşkıyadan koruma garantisi vermiş ve Müşir Ahmet Eyüp Paşa da bu garantiden haberdar edilmişti. Bu garanti üzerine Humus'a gelmek üzere yola çıkan Rula aşiretinden birkaç hane üzerine yürümek amacıyla Seb'a, Hudeyde ve Yehb gibi eşkıya grupları da hazırlık yapıyorlardı. Mithat Paşaya göre bu eşkıya grupları daha önce buna benzer saldırılarda bulunmuş acımasız gruplardı ve onların Halep sınırından geçmemeleri ve eğer geçerlerse, güç kullanarak durdurulmaları gerekiyordu. Bu hassas dönem üzerine müşirliğe defalarca yazı yazılmış, fakat cevap bile alınmamıştı⁴¹.

Bu arada, yukarıda bahsedilen eşkıyanın birleşerek on bine kadar ulaşıp, Rula aşiretine saldırmak üzere Hama, Humus önlerine kadar gelmeleri, hatta Müşir Ahmet Eyüp Paşa'nın bir ara bizzat gelerek bölgenin emniyet tedbirlerini yerinde görerek yetersizliğini fark etmesi ve 60-70 kadar süvarinin burayı muhafazaya yetmeyeceğini anlaması ve ifade etmesi üzerine bile beklenen cevap ve yardım yine gelememişti. Fakat yine her şeye rağmen, eşkıyanın çok yoğun bir şekilde saldırılarına rağmen, 60-70 kişiden oluşmuş jandarma askerleri başarıyla direnmişler hatta binlerce sayıdaki eşkıyanın içlerinden iki reislerini öldürmüşler ve diğerlerini de kışkırtıp kaçmaya zorlamışlardı. Mithat Paşa'ya göre Müşir Paşa bu mücadeleyi dürbünle seyretmiş ve 60-70 jandarmaya destek amaçlı iki bölük de olsa asker göndermemişti.⁴²

Bu geniş ve büyük vilayetteki çok uluslu ve çok dinli halkı, asker olmadan emniyet içinde yönetmek bu kadar zorken, vilayetin daha önce olduğu gibi valinin emrine tahsisinin önemi Mithat Paşa tarafından ısrarla vurgulanıyordu. Vilayetin, Müşir Ahmet Eyüp Paşa'ya bağlı olmaksızın kendi kararıyla asker sevk etme izninin valiliğin uhdesinden alınmasını Mithat Paşa, kendisini cezalandırmak amacıyla yapılmış icraat olarak değerlendiriyordu.⁴³

Mithat Paşa ayrıca yukarıdaki sıkıntılara ilaveten Müşir Ahmet Eyüp Paşa'dan da şikayetle bahsediyordu, Müşir Paşa'nın bir ara asker gelirlerinin düşmesi üzerine, bunu protesto amacıyla Beyrut'taki askerine çarşı ve pazarı yağma etmesi için telgrafla, emir verecek kadar bölgenin emniyetini tehlikeye düşmesine neden olabilen kararlar verebilecek bir

³⁹ YEE.79/92

⁴⁰ Mithat Paşa, vilayetin yönetim sırasında valilere verilen yetkilerin kısıtlılığı konusunda merkezle çekişme içindeydi. Ona göre vilayetin yönetimi hakkında tek yetkili vali olmalıydı. Asayiş konusunda vilayette Ordu Müşiri ile iki ayrı yetkili gibi konumun varlığı, iki başlı bir görüntü veriyordu. Mithat Paşa bu konuda Merkezle ve Ordu Müşiri ile mücadele eder pozisyondaydı. İlber Ortaylı, "Mithat Paşa'nın Vilayet yönetimindeki kadroları ve politikası", *Uluslar Arası Mithat Paşa Semineri*, 8-10 Mayıs 1984, Edirne, S.229

⁴¹ YEE.79/92

⁴² YEE.79/92

⁴³ Mithat Paşa, her ne kadar 5.ordu müşiri Paşa'dan şikayet etse ve kendisi her ne kadar Hüriyet Perver görünse de, kendisinin Suriye'deki icraatları hakkında "Korpedoryan" gazetesinde çıkan habere göre de aslında baskıcı biri olduğu, bunu da Suriye halkının çok iyi bildiği şeklinde şikayetler de gelmiyor değildi. YEE.79/85 (H. 4. B. 1297) M. 12. 06. 1880.

Öte yandan Mithat Paşa'nın müşteki olduğu Vilayette tek yetkili olamama konusuna sebep olarak, 1871 yılında gözden geçirilen Vilayet yasalarının, esnek yetkilerle hareket eden Valilerin kanun içinde birer derebeyine dönüşmesinin önlenmesi amacı ve Mithat Paşa'nın siyasal açıdan güçlenmemesi için düşünüldüğü kanaatleri ifade edilmektedir. Kurat, s.215, 219

kişilikte olduğunu haber veriyor, böyle bir kişiden her türlü hareketin bekleneceğini öne sürüyordu.⁴⁴

Mithat Paşa'ya göre, Müşir Ahmet Eyüp Paşa'nın bu tehlikeli icraatlarına ilaveten, askerlerin gelirlerinin azaltılması bir o kadar tehlikeli sonuçtu. Mithat Paşa, zaptiye ve jandarma askerlerinin gelirlerinin iki kat derecede azaltılmasının ve buna karşılık askerlerin gözünün önünde, ve hiç gereği yokken mutasarrıfların ve muhasebecilerin bir kısmının zamlı maaşlar alırken bir kısmının da derecelerinin düşürülmesinin, halkın tepkisine neden olduğunu ve bunun da devlet için çok zararlı olacağına dikkat çekiyordu. Bunlara ilaveten Mithat Paşa, polis, jandarmanın ve zaptiye askerinin 3-4 aydır maaşlarını alamadıklarını ve hac hizmetleri için gerekli paranın Suriye'den tedarik edilmesinin mümkün olmadığını ileri sürüyor, bunlar için merkezden istenen paranın gelmediğini, bunun da Suriye'deki bütün memurları hayretle baktığını söylüyor, bu konularda acil çözümler beklediğini merkeze iletliyordu⁴⁵.

Öte yandan Mithat Paşa için de merkeze şikâyetler gidiyor⁴⁶, ayrılıkçı cemiyetler tarafından (içeriğinden belgede bahsedilmediği) sokaklara yaftalar yapıştırılarak halkı isyana teşvik ettiğinden bahsediliyordu.⁴⁷ Hatta sokaklara yapıştırılan yaftalardan birinin, Mithat Paşa'nın kendi kalemiyle, ya da verdiği bir emirle çizilmiş bir kâğıdın arkası kullanılarak asılmış olması, Mithat Paşa'nın da bu yaftaların yapıştırılması anlamında bu işin ortağı olduğu düşüncesiyle galeyana neden olmuştu⁴⁸. Bundan başka ayrıca Mithat Paşa aleyhinde, İngiliz Elçisi Layard'a gereğinden fazla hürmet göstermek, Cebel-i Lübnan'la birleştirerek, Suriye'yi Mümtaz Hükümet haline dönüştürmeye çalışmak şeklinde şikâyetler de söyleniyordu⁴⁹. Bunlara karşılık Mithat Paşa, tüm bu kanaatlerden ve hatta Suriye'deki Dürzi isyanını bastırıldığı halde, Dürziler üzerine asker göndermesinin gereksiz olduğu şeklinde aleyhinde haberler çıkmasından rahatsızdı⁵⁰.

Suriye vilayetinin ıslahı için önerilerini bu şekilde sık sık dile getiren Mithat Paşa, bir süre sonra bu öneriler yerine getirilmezse, sıhhatinin de buna elvermeyeceğini ilave ederek artık vilayette çalışamayacağını ve bu görevinden ayrılmak istediğini vilayete bir yazıyla bildirip istifasının kabulünü istiyordu. Padişah ise bu istifa dilekçesini onaylamıyor, sorunların giderileceğini bildirerek Mithat Paşa'dan görevine devam etmesini istiyordu. Hatta bu kadar yetenekli bir valinin işsiz kalmasını da istemediğini ilave ederek valilik görevinin devamı kendisine bir telgrafla bildiriyordu.⁵¹

⁴⁴Mithat Paşa ve Müşir Paşa arasındaki çekişme daha sonra Suriye'ye atanan Hamdi Paşa zamanında da nüksediyordu. Fakat bu kez bu zıtlaşma, Müşir Paşa'nın koltuğunu kaybetmesine yol açıyor ve Müşirlik makamına Tevfik Paşa'nın atanmasını sağlıyordu. YEE.40/1

⁴⁵ YEE.79/92

⁴⁶ YEE.79/84 (H. 29. Z. 1297) M. 02. 12. 1880

⁴⁷ YEE.79/86 (H. 30. N. 1297) M. 06. 09. 1880, Bu arada, şikâyete konu olan isyanlardan biri olarak, Havran'da çıkan isyanın da bir şekilde bastırıldığı Mithat Paşa tarafından merkeze bildiriliyordu

Bu yaftalarda "Çok yaşasın Vali, çok yaşasın fülân (Mithat Paşa)" gibi saltanat ve hükümet aleyhinde ibareler yazılı olduğu ifade edilir. Hatta bu yaftalardaki bu ifadelerin Mithat Paşa'nın Aydın Vilayetine tayinine sebep olduğu da belirtilir İnal, s. 382,

⁴⁸ YEE.79/86

⁴⁹ Ali Haydar Mithat, s. 246

⁵⁰ Ali Hayar Mithat, s. 244, Ayrıca, İngiliz Elçisi Layard'a fazla ihtiram göstermesinin, Fransız'ları rahatsız etmesi üzerine, oluşan iç ve dış baskıların Mithat Paşa'nın istifa etmesine yol açtığı ifade edilir. İnal, s.380, Fakat o sıralarda Suriye'nin başını ağrıtan Dürzi gailisi bu istifanın gündemden düşmesine sebep olmuştur, şeklinde kanaat de vardır. Ali Haydar Mithat, s. 242

⁵¹ YEE. 79/77, Mithat Paşa'nın Valiliği'nden çok sonra, 1885 yılında Suriye Valisi olan Ahmet Hamdi Paşa zamanında da sorunların çözülmediği, Dürzi isyanlarının devam ettiği görülüyordu. Ahmet Hamdi Paşa'nın Valiliği sırasında da Mısır'a komşu olunması, Kudüs'teki ecnebi-misyoner entrikaları gibi sebeplerin Suriye isyanını

Padişahın, Mithat Paşa'nın istifasını kabul etmemesi bir yana, Mithat Paşa'nın istifasından devletin zarar göreceğini düşünen ve bunu ifade bir kişi de vardı ki bu da İngiltere'nin İstanbul büyükelçisi idi. Büyükelçiye göre Mithat Paşa'nın Suriye'den ayrılması Osmanlı'nın işine yaramayacaktı⁵². Büyükelçi ayrıca, Mithat Paşa'nın istifa talebini iletmesi üzerine, Padişah'ın bu konuyla ilgilenmek üzere bölgeye bir memur göndermesinin, Sultan'ın halkının saadetini aklından çıkarmamış olmasının bir delili olacağını düşünüyordu.⁵³

Sonuç

Bu şekilde iktisadi, zirai, Suriye'de yolları ıslah edip tramvay çalıştırma sürecini başlatacak derecede bayındırlık faaliyetleri⁵⁴ gibi çabalarla bölgenin sorunlarını çözmeye çalışan Mithat Paşa, tam olarak başarılı olamamıştı. Hatta bu konuda sadece Mithat Paşa değil, ondan sonraki valiler de başarılı olamamışlardı.⁵⁵ Aslında bu sorunların tam olarak çözülmesini beklemek biraz fazla iyi niyetti. Çünkü, artık Osmanlı'nın gücü zayıflamıştı ve halkını yıllar boyu hoşnut ettiği kendine özgün düzenini, uygulayamıyordu. Bir zamanlar övgüyle bahsedilen yönetim anlayışını sergileyemiyor bu da buralardaki karışıklığın, anarşinin devamına yol açıyordu. Osmanlı'nın, bu şekilde adaletli yönetim anlayışını sergileyememesinin sebebi ve bölgedeki huzursuzluğu artıran en önemli bir etken de, Hıristiyan misyonerliğinin yaygınlaşması ve güçlenmesi için gittikçe artan uluslar arası tahrik ve baskı idi. Başta İngiltere ve Fransa olmak üzere⁵⁶ Avrupa Devletleri, bölge üzerindeki kendi aralarındaki nüfuz rekabetinden başka, aslında buralardaki milletleri Osmanlı'dan kopartıp bağımsızlıklarını kazandırmak amacıyla, Gayri Müslimlerin haklarını korumak niyetlerini öne sürerek misyonerleriyle, bölgeyi karıştırıyorlar hatta bunun için zaman zaman askeri müdahalelerden de kaçınmıyorlardı⁵⁷.

---

derinleştirdiğinden bahsediliyordu. Hatta bu gibi desteklerle Dürzi'lerin daha da güçlendiğini, Osmanlı askerlerini öldürdüğü hatta Osmanlı taburlarını bile esir alacak derecelere geldiği ifade edilerek, bu aşamaların da isyanın bastırılma ümitlerini kıracağı haberi veriliyordu. Yine Dürzi isyanındaki sorunlara kaynak olan bir mesele olarak da Müşir'den şikâyet ediliyor, Müşir'in görevden alınması isteniyor, eğer Müşir'in görevden alınmayacaksa Vali, istifasının kabulünü istiyordu. Mithat Efendi'nin gazetesi, Tercüman-ı Hakikat Gazetesinde, Dürziler üzerine sebpsiz yere asker gönderilmesi ve bu nedenden dolayı bozulduğunu bir türlü kendisine muhatap bulamadığını ilave ediyor ve bunun üzerine istifa etmek istediğini ve kabul edilmemesi üzerine padişaha saygısızlık olmasın diye 7 aydır istifasını ertelediğini fakat artık erteleyemeyeceğini belirterek, istifasının kabulünü beklediğini merkez iletiyordu. YEE. 79/94

⁵²Suriye'nin yönetiminin çok karışık halklardan oluşan ve bundan dolayı çok sık yabancı müdahalesine maruz kalan bir vilayet olmasından dolayı çok zor olduğunu bilen Mithat Paşa, Suriye'de çok yararlı işler yaptığını bu çerçevede jandarma, polis ve askerinin düzene konulduğunu, vilayetin gelirinin 100 lira arttırıldığını, dışarıdan borç alan vilayetin borç almasına gerek kalmayacak hale getirildiğini sıraladıktan sonra, artık bir süre sonra vilayette Bab-ı Alinin arasının bilmediği bir nedenden dolayı bozulduğunu bir türlü kendisine muhatap bulamadığını ilave ediyor ve bunun üzerine istifa etmek istediğini ve kabul edilmemesi üzerine padişaha saygısızlık olmasın diye 7 aydır istifasını ertelediğini fakat artık erteleyemeyeceğini belirterek, istifasının kabulünü beklediğini merkez iletiyordu. YEE. 79/94

⁵³ YEE.79/76 (H. 8. Za. 1296) M. 24. 10. 1879

⁵⁴ Arıkan, s. 144, Ali Haydar Mithat, s. 234

⁵⁵ BOA. YEE.40/1

⁵⁶ Ali Haydar Mithat, s. 137,244, Ali Haydar Mithat, s. 232

⁵⁷1858 Tarihinde gerçekleşen Cidde olayları ve daha sonra ortaya çıkan Suriye isyanı, bağımsız Osmanlı Devleti'nin bu bölgesine savaş gemileri gönderip buraya asker çıkartarak Osmanlı'nın egemenlik haklarını, Uluslar Arası hukuku hiçe sayan Avrupa'lı Devletlerin müdahalelerinde ne kadar ileri gidebileceklerine dair açık bir örnekti. Karal, s.32-37

Bu şekildeki bölgenin sorunları, Osmanlı'nın 1. Dünya savaşından sonra yıkılmasıyla da bitmemiştir. Orta Doğu coğrafyasının bu denli farklı dinlere mensup, farklı diller konuşan milletlerden olması ve stratejik önemi haiz bir coğrafyada olması, bu toprakların Batılı Devletlerce sürekli karıştırılmasının, isyanlara teşvik edilmesinin en önemli nedenlerindendi. Osmanlı Devleti'nin de eski gücünde olmaması, Batılı Devletlerin bu bölgeleri karıştırıcı faaliyetlerine karşı koyamama gibi sonucu doğuruyordu. Bu da adeta, zaman zaman Osmanlı'nın kendi iç işleyişinden kaynaklanan hatalar olsa da, hangi ıslahat tedbirlerini uygulamaya koyarsa koysun, bu ıslahat tedbirlerinin uygulanma çabalarının boşa çıkmasına sebep oluyordu. Ayrıca, bölgenin, Süveyş kanalına yakınlığı gibi büyük önemi haiz stratejik avantajına paralel olarak başta Fransızların sürekli kışkırttığı Maruniler gibi Hıristiyan unsurlardan, Müslüman olup Batılılarca kışkırtılabilecek derecede Osmanlı'ya uzak farklı mezheplerden olan İngilizlerin kışkırttığı Dürziler gibi Müslümanlardan ve milliyetçi Araplardan oluşması, Batılı güçlerin bölgeyi kolay karıştırmasına sebep oluyordu⁵⁸. Bu da Osmanlı'nın kendi özgün düzenininin, hatta bu düzenin aksayan yönlerine ilişkin almış olduğu ıslahat tedbirlerinin bile uygulamaya konmasını engelliyordu. Bunlar da, Mithat Paşa gibi ve ondan sonra, sorunları gidermeye çalışan Osmanlı Valilerinin, istedikleri düzenlemeleri yapmalarını önleyerek, bölgenin sorunlarını içinden çıkılmaz hale getiriyordu.

KAYNAKÇA:

BOA. YEE. 79\94 , 79\92, 40/1, 79/87 , 79/69, 79/86, 79/77, 79/68, 33/114 , 79/85, 79/84, 79/76

Abdülhamit Kırmızı, *Abdülhamid'in Valileri Osmanlı Vilayet İdaresi*, Klasik yayınları, İstanbul 2007

Ahmet Tabakoğlu, *Gerileme Dönemine girerken Osmanlı Maliyesi*, Dergah Yayınları, İstanbul 1985

Ali Haydar Mithat, *Mithat Paşanın Hatıraları*, Yay. Haz. Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yayınları, c. 2, 1. Baskı, İstanbul, 1997

Alan Palmer, *Osmanlı İmparatorluğu; Son Üç Yüz Yıl Bir Çöküşün Yeni Tarihi*, Çev. Belkıs Çorakçı Dişbudak, Yeni Yüzyıl Yay. İstanbul 1995

Ayhan Buz, *Sokulludan Damat Ferite Osmanlı Sadrazamları*, Neden Yayıncılık, 1.b., İstanbul 2007

Bilal N. Şimşir, *Mithat Paşa'nın İkinci Sadrazamlığı ve İngiltere*, Uluslararası Mithat Paşa Semineri, 8-10 Mayıs 1984, Edirne

Enver ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c.6, TTK Yayınevi, Ankara 1998

İbnü'l Emin Mahmut Kemâl İnal, " Mithat Paşa", *Osmanlı Devletinde Son Sadrazamlar*, İstanbul 1956

İlber Ortaylı, "Mithat Paşa'nın Vilayet Yönetimindeki Kadroları ve Politikası", *Uluslar Arası Mithat Paşa Semineri*, 8-10 mayıs1984, Edirne

⁵⁸ Ali Haydar Mithat, s. 244

Skender Rızaj, “Mithat Paşa'nın Rumeli'de Vilayetler Kurulmasındaki Rolü”, *Uluslararası Mithat Paşa Semineri*, 8-10 Mayıs 1984, Edirne

Stanford Shaw-Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, Türkçe'si: Mehmet Harmancı, 2-cilt, 2.baskı, e yayınları, İstanbul 1994

Stanley Lane Poole, *Lord Stratford Canningin Türkiye Anıları*, çev. Can Yücel, 3.baskı, İstanbul 1999

Yuluğ, Tekin Kurat, “Mithat Paşa ve Henri Layard”, *Uluslararası Mithat Paşa Semineri*, 8-10 Mayıs 1984, Edirne

Zeki Arıkan, “Mithat Paşa'nın Aydın Valiliği”, *Uluslararası Mithat Paşa Semineri*, 8-10 Mayıs 1984, Edirne